

Ιστορίες Κατοίκησης από τη Λευκωσία του 14ου Αιώνα μ.Χ.

ΠΑΝΟΣ ΛΕΒΕΝΤΗΣ

*Κείμενο διάλεξης που δόθηκε στη Σχολή Αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου Frederick, στη Λευκωσία, στις 30 Οκτωβρίου 2012. Αποτελεί μετάφραση και αναδιατύπωση στα Ελληνικά μέρους μελέτης για τη Λευκωσία (επιλογές από τα κεφάλαια 4, 5 και 6) που εκδόθηκε το 2005 από το Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών με τίτλο *Twelve Times in Nicosia. Nicosia, Cyprus, 1192-1570: Architecture, Topography and Urban Experience in a Diversified Capital City*. Παραπομπές σε μεταγενέστερες δημοσιεύσεις δεν αναφέρονται.*

Κατά τη διάλεξη αυτή το ακροατήριο κλήθηκε να ακούσει, να δει και να φανταστεί κομμάτια από τη Λευκωσία του 14ου αιώνα μ.Χ., και με τη δημιουργική ματιά ενός αρχιτέκτονα, την ανάλυση ενός ιστορικού, και την επιστημονική έρευνα ενός αρχαιολόγου ή και κοινωνιολόγου, να εντρυφήσει σε διηγήσεις για την πόλη, τα κτήρια και τους κατοίκους της, που αντλήθηκαν από τα αναγεννησιακά χρονικά της Κύπρου, αλλά και από ευρωπαϊκές λογοτεχνικές πηγές του 13ου και 14ου αιώνα μ.Χ., η σύλληψη ή και η θεματολογία των οποίων έχει σχέση με τη Λευκωσία.

Έλληνες, Φράγκοι και Ιταλοί: Η Λευκωσία από τη δύση του 13ου στην ανατολή του 14ου αιώνα μ.Χ.

Ο οικισμός της βυζαντινής περιόδου που βρίσκεται κάτω από τη σημερινή Λευκωσία ήταν αρχικά δευτερεύουσας σημασίας σε σχέση με τις πόλεις κατά μήκος της κυπριακής ακτογραμμής. Αργότερα, ως επακόλουθο των αραβικών επιδρομών του 7ου με 10ου αιώνα μ.Χ., και της λεηλασίας ή και καταστροφής των περισσότερων παράλιων αστικών κέντρων, η Λευκωσία έγινε η πρωτεύουσα μιας αναγεννημένης Κύπρου, στα πλαίσια πάντα της Ανατολικής Αυτοκρατορίας. Το τέλος του 12ου αιώνα μ.Χ.

Εικόνα 1:

*Αγία Σοφία (Λατινικός Καθεδρικός):
Λεπτομέρεια νότιας όψης με οικόσημο
(Φωτογραφία του συγγραφέως).*

βρήκε την πόλη στο σταυροδρόμι των Σταυροφόρων: Το 1191 μ.Χ., ο βασιλιάς της Αγγλίας Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος κατέλαβε την Κύπρο από τον τοπικό βυζαντινό άρχοντα.¹ Ένα χρόνο αργότερα πούλησε το νησί στο Γουίδο Λουζινιάν, γόνο μιας μεγάλης οικογένειας Γάλλων σταυροφόρων,² οι οποίοι μέσα σε λίγα χρόνια μεταμόρφωσαν το νέο βασίλειο-νησί τους σε μια ασφαλή όαση για δυτικούς φεουδάρχες και αγίους, για σταυροφόρους και εμπόρους, στην εσχατιά της ανατολικής Μεσογείου, στην είσοδο των Αγίων Τόπων.

Η Κύπρος των Λουζινιάν ήταν σύμφωνα με κάποιες πηγές ένας από τους σταθμούς του Αγίου Φραγκίσκου της Ασίζης κατά το ταξίδι του στους Αγίους Τόπους το 1221 μ.Χ.,³ και οπωσδήποτε η βάση του Αγίου Λουδοβίκου, βασιλιά της Γαλλίας, κατά τη διάρκεια

---

¹ Boase 1971: 167.

² Rudt de Collenberg 1980: 85-319.

³ Για τους Φραγκισκανούς στη Λευκωσία βλ. Hackett 1901: 600-602; Rincaglia 1957: 37-62; Coureas 1997: 205-209.

Εικόνα 2:
Αγία Σοφία (Λατινικός Καθεδρικός):
Λεπτομέρεια νοτιοανατολικής όψης
(Φωτογραφία του συγγραφέως).

της έβδομης σταυροφορίας το 1248 μ.Χ..⁴ Ο πιο γνωστός Ευρωπαίος φιλόσοφος του 13ου αιώνα μ.Χ., ο Δομινικανός Άγιος Θωμάς Ακινάτης, αφιέρωσε το βιβλίο του Περί Βασιλείου, προς τον Βασιλιά της Κύπρου,⁵ στο νεαρό Ούγο τον Β', το 1265 μ.Χ.. Μεγαλωμένος στη Λευκωσία, ο Ούγος θα κυβερνούσε ένα βασίλειο μέγιστης σημασίας για τη Δύση, του οποίου η πρωτεύουσα, κατά τον Ακινάτη, έπρεπε να αναδημιουργηθεί και αναδιοργανωθεί σύμφωνα με χριστιανικά αλλά και βιτρούβιανά πρότυπα.⁶ Η Λευκωσία, λοιπόν, ήταν ο λόγος για μια σπάνια, μετά την Αρχαιότητα, χρήση αποσπασμάτων από το Περί Αρχιτεκτονικής του Ρωμαίου μηχανικού Βιτρούβιου, δύο και πλέον αιώνες πριν την πρώτη "επίσημη" αναδημοσίευσή του κατά την Αναγέννηση.⁷

⁴ Duby 1991.

⁵ Aquinas 1949.

⁶ Aquinas 1949: 68-80. Τα περισσότερα κείμενα είναι αυτούσια αποσπάσματα από το Βιτρούβιο.

⁷ Η πρώτη (μη εικονογραφημένη) δημοσίευση-εκτύπωση του *Περί Αρχιτεκτονικής* έγινε το 1486 από τον ουμανιστή και ρήτορα Giovanni Sulpizio da Veroli.

Την ίδια στιγμή που στο κέντρο της κυπριακής πρωτεύουσας αναπτύχθηκε γρήγορα ένας μεγάλος θρησκευτικός πυρήνας με δύο καθεδρικούς ναούς, ένα λατινικό και έναν ελληνικό,⁸ αντίστοιχες επισκοπές, και πολυάριθμα αστικά και περιαστικά μοναστήρια Κιστερκιανών,⁹ Φραγκισκανών και Δομινικανών μοναχών,¹⁰ ο ομφάλιος λώρος που συνέδεε την πόλη πολιτικά και πολιτιστικά με την Κωνσταντινούπολη είχε ξαφνικά κοπεί. Η ίδρυση του βασιλείου των Λουζινιάν σήμαινε και τη μεταφύτευση ενός γοτθικού-σταυροφορικού μοντέλου διοίκησης και δόμησης σε μια αναπτυσσόμενη επαρχία της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Ενώ το μοντέλο αυτό δεν ήταν σημαντικά διαφοροποιημένο από το αντίστοιχο βυζαντινό, οι γλωσσικές και θρησκευτικές διαφορές μεταξύ Ελλήνων και Λατίνων δημιούργησαν ένα εχθρικό πολιτιστικό και αστικο-αρχιτεκτονικό περιβάλλον για τις δυο κοινότητες της Λευκωσίας.

Με την ανατολή του 14ου αιώνα μ.Χ., όμως, οι σχέσεις μεταξύ Ελλήνων και Λατίνων απώλεσαν τον αρχικά αντιμαχόμενο χαρακτήρα τους, με δεδομένες τόσο τη σταθερότητα και ασφάλεια που έδωσε στους Λουζινιάν η μακροχρόνια παραμονή τους στη διακυβέρνηση του βασιλείου, αλλά και την όλο και αυξανόμενη οικονομική του ευημερία. Η άφιξη, από το 1291 μ.Χ. και μετά, τόσο δεκάδων χιλιάδων προσφύγων όσο και νέων εθνοτήτων από τα κατεστραμμένα σταυροφορικά βασίλεια των Αγίων Τόπων σήμανε μια επιπρόσθετη, σημαντική αλλαγή στον κοινωνικο-αστικό ιστό της πόλης. Οι πρόσφυγες από την Ανατολή ίδρυσαν και κατοίκησαν δικές τους γειτονιές, κατά βάση στο βορειοανατολικό κομμάτι της πόλης και επιμήκυναν το αστικό τοπίο βορείως του Πεδιαιού, ο οποίος τότε διέσχιζε την εντός των τειχών πόλη, και ανατολικά του θρησκευτικού πυρήνα, κατά μήκος της κοιλάδας.

Μαζί με τους πρόσφυγες από την Ανατολή, και στα πλαίσια του διαμορφούμενου κοσμοπολίτικου αστικού περιβάλλοντος, η ελληνική πλειονότητα της πόλης επανέκτησε και ενίσχυσε σιγά-σιγά τις θρησκευτικές και άλλες ελευθερίες και προνόμια της. Με το τέλος του 13ου αιώνα μ.Χ., οι Έλληνες βρέθηκαν να κατοικούν το νότιο και νοτιοανατολικό κομμάτι της Λευκωσίας, αφού, στα 100 χρόνια που είχαν προηγηθεί, η πόλη επεκτάθηκε βόρεια του ποταμού. Από τη δεύτερη δεκαετία του 14ου αιώνα μ.Χ. μέχρι και το 1371 μ.Χ. τουλάχιστον, η ελληνική κοινότητα επανιδρύει

⁸ Για τον Ελληνικό καθεδρικό βλ. Jeffery 1918: 84-89; Enlart 1987: 136-147; Willis 1987; Papacostas 2005; για το Λατινικό καθεδρικό βλ. Hackett 1901: 490-500; Jeffery 1918: 64-80; Enlart 1987: 82-130; Coureas and Schabel 1997: 48-54.

⁹ Για τους Κιστερκιανούς στη Λευκωσία βλ. Hackett 1901: 602-605; Richard 1992; Coureas 1997: 191-199; Richard 1999.

¹⁰ Για τους Δομινικανούς στη Λευκωσία βλ. Hackett 1901: 592-599; Jeffery 1918: 21; Enlart 1987: 77-78; Coureas 1997, 211-215.

*Εικόνα 3: Αγία Σοφία (Ελληνικός Καθεδρικός): Λεπτομέρεια κεντρικού κλίτους
(Φωτογραφία του συγγραφέως).*

Εικόνα 4: Εξώπορτα στην περιοχή της Ιταλικής γειτονιάς (Φωτογραφία του συγγραφέως).

εκκλησίες και μοναστήρια που είχαν κλείσει ή υπολειπούν μέσα στην πρωτεύουσα από την αρχή της περιόδου των Λουζινιάν, με πιο λαμπρό παράδειγμα την αποκατάσταση και διεύρυνση του ελληνικού καθεδρικού ναού στον πυρήνα της Αγίας Σοφίας, ο οποίος, αν και αρχικά ήταν το αντίπαλο δέος του λατινικού καθεδρικού στα βόρεια του, έμελλε να γίνει μέρος ενός αρχιτεκτονικού και θρησκευτικού διαλόγου για τα επόμενα διακόσια χρόνια.

Ταυτόχρονα, η Κύπρος μεταμορφωνόταν στο σημαντικότερο και πλουσιότερο εμπορικό κόμβο της ανατολικής Μεσογείου. Η περαιτέρω ανάπτυξη κοινοτήτων κατοίκων και εμπόρων που είχαν ήδη ιδρυθεί από τις ιταλικές δημοκρατίες (Βενετία, Γένοβα, Πίζα και Φλωρε-

ντία) στο νέο μεγάλο λιμάνι, την Αμμόχωστο, αλλά και στη Λευκωσία, ήταν απλά θέμα χρόνου. Η έρευνα δείχνει πως οι Ιταλοί κατοίκησαν και “πύκνωσαν” κυρίως το βορειοδυτικό κομμάτι της πρωτεύουσας, μεταξύ του θρησκευτικού της πυρήνα (καθεδρικοί) και της περιφέρειας των δυτικών μοναστηριών. Η πολυάριθμη ενετική κοινότητα της Λευκωσίας του 14ου αιώνα μ.Χ. είχε μάλιστα και μια εκκλησία αφιερωμένη στον Άγιο Νικόλαο.¹¹ Στην αυλή του σημερινού τεμένους Arab Ahmet, στο βορειοδυτικό τεταρτημόριο της εντός των τειχών πόλης, υπάρχουν ακόμη αρκετές ταφόπλακες του ύστερου μεσαίωνα που φέρουν ονόματα μεγάλων ενετικών οικογενειών.

Ενώ, λοιπόν, η μεγάλη μεσαιωνική εκκλησία, ίσως ο Άγιος Νικόλαος, πάνω στα ερείπια της οποίας υψώθηκε το Arab Ahmet, βρισκόταν στην ενετική γειτονιά της πόλης, και περίπου 200 μέτρα βορειοανατολικά από αυτό το σημείο, μπορούμε να εντοπίσουμε και τη γενουάτικη γειτονιά. Εδώ, έως και τα πρώτα χρόνια του 20ού αιώνα μ.Χ., υπήρχαν ερείπια που λεγόντουσαν “τα Γενουάτικα Σπίτια”.¹² Από το 1234 μ.Χ., με βασιλική

¹¹ Grivaud 1992: 293 (υποσ. 52).

¹² Jeffery 1918: 59.

διαταγή, είχε δοθεί για χρήση από τη γενουάτικη κοινότητα της Λευκωσίας ένας αριθμός κτηρίων και ένα δημόσιο λουτρό που βρισκόντουσαν “μεταξύ της δημόσιας οδού και του ποταμού”,¹³ ενώ έναν αιώνα αργότερα, μια ανανέωση της συμφωνίας επανασημείωνε το λουτρό, δίπλα από το οποίο βρισκόταν τώρα η εκκλησία της Αγίας Φωτεινής.¹⁴ Η λότηζια των γενουατών, για την οποία θα μιλήσουμε πιο κάτω, ένα κτήριο η χρήση του οποίου παραπέμπει στα σημερινά προξενεία και πολιτιστικές ή εμπορικές αντιπροσωπείες ξένων χωρών, αναφέρεται για πρώτη φορά στις πηγές το 1297 μ.Χ..¹⁵ Βόρεια από τα “Γενουάτικα Σπίτια”, κοντά στην αναγεννησιακή Porta Del Proveditore, την Πύλη της Κερύνειας, ένας δημόσιος χώρος επιβίωνε κατά τον 16ο αιώνα μ.Χ. γνωστός ως “Πλατεία των Πιζάνων”.¹⁶ Η πλατεία αυτή μπορεί να θεωρηθεί ο πυρήνας γύρω από τον οποίο κατοίκησε η κοινότητα από τα τέλη του 13ου αιώνα μ.Χ..¹⁷ Την ίδια στιγμή, ο μεγάλος ανταγωνιστής της Πίζας, η Φλωρεντία, επίσης σχετίστηκε με τη Λευκωσία.¹⁸ Μεταξύ του 1299 και του 1301 μ.Χ., πολλοί Λευκωσιάτες φαίνεται να δανείστηκαν ή ακόμη και να δάνεισαν μεγάλα χρηματικά ποσά στις τράπεζες Peguzzi και Mozzi της Φλωρεντίας.¹⁹ Και ενώ δεν έχει βρεθεί ακόμη κάποια απτή μαρτυρία της παρουσίας της Φλωρεντίας στην πρωτεύουσα, η μνήμη εμπόρων από τη Φλωρεντία στην Κύπρο στις αρχές του 14ου αιώνα μ.Χ. επιζεί και στο γνωστό Δεκαήμερο του Βοκάκιου,²⁰ μέσα στο οποίο αναφέρονται τέσσερις ιστορίες εμπόρων από τη Φλωρεντία που ταξιδεύουν προς και από την Κύπρο, προσπαθώντας να πετύχουν εμπορικές συμφωνίες.²¹

Πολυσυλλεκτική Πόλη: Το Μοναστήρι της Παναγίας της Τύρου και οι Γιορτές του 1310 μ.Χ. στην Κάτω Πλατεία

Στο μεταξύ, το νησί κυβερνούσε ο Ερρίκος ο Β΄ Λουζινιάν, του οποίου η τεσσαρακονταετής βασιλεία (1285-1324 μ.Χ.) διακόπηκε για 4 χρόνια (1306-1310 μ.Χ.) μετά από ένα πραξικόπημα που διοργανώθηκε από τον αδελφό του, Αμάλριχο, ο οποίος εξόρισε το βασιλιά στο σταυροφορικό βασίλειο της Αρμενίας, το οποίο ακόμη επι-

¹³ Mas-Latrie 1852: 54; Jacoby 1984: 159.

¹⁴ Mas-Latrie 1852: 156.

¹⁵ Jacoby 1984: 161-162.

¹⁶ Jeffery 1918: 25.

¹⁷ Για την παρουσία Πιζάνων στη Λευκωσία βλ. Jacoby 1984: 154-159.

¹⁸ Jacoby 1984: 175; Coureas 1999.

¹⁹ Coureas 1999: 54-55.

²⁰ Boccaccio 1976.

²¹ Boccaccio 1976: 121-140; Coureas 1999: 51-52.

ζούσε βόρεια της Κύπρου, στα παράλια της Ανατολίας. Η νέα πολιτισμική πραγματικότητα της πόλης διαφαίνεται από το ξέσπασμα θυμού της μητέρας του Ερρίκου και του Αμάλριχου, όταν βγήκε στο μπαλκόνι του παλατιού το 1310 μ.Χ., και, για να ακουστεί και κατανοηθεί από τους αστούς της Λευκωσίας, φώναζε, έβριζε και αναθεμάτιζε δημόσια τον πραξικοπηματία γιο της στα Γαλλικά, στα Ελληνικά και στα Αραβικά.²² Εκτός από τις παλαιές οικογένειες Σταυροφόρων, τα Αραβικά-Αραμαϊκά είχαν τώρα εισάξει στην Κύπρο οι Σύροι Χριστιανοί πρόσφυγες από τα σταυροφορικά βασίλεια της Ανατολής.

Στην τρίγλωσση πρωτεύουσα, προσθέτοντας την ιταλική γλώσσα των εμπορικών κοινοτήτων αλλά και τα Λατινικά που διδάσκονταν στα θρησκευτικά σχολεία, είχε ριζώσει τώρα η πολυσυλλεκτικότητα. Λίγες μέρες πριν το πραξικόπημα του 1306 μ.Χ., ο μοναχός Νικόλαος από τη Μασσαλία είχε κάνει διάλεξη στο σχολείο του μοναστηριού των Δομινικανών για τα διδάγματα του γνώριμού μας Θωμά Ακινάτη.²³ Αυτή ήταν και η πρώτη αναφορά σε θέση σχολείου στη Λευκωσία, ενώ την ύπαρξη ελληνικών σχολείων επιβεβαιώνει ο Οικουμενικός Πατριάρχης Γεώργιος ο Κύπριος, ο οποίος φοίτησε σε ένα σπό αυτά τη δεκαετία του 1280 μ.Χ.. Επισκέπτες στην Κύπρο κατά το πρώτο μισό του 14ου αιώνα μ.Χ. εντυπωσιάζονται από τις γλωσσικές ικανότητες των κατοίκων. Ο Ιταλός μοναχός Ιάκωβος από τη Βερόνα αναφέρει πως “όλοι στην Κύπρο μιλάνε Ελληνικά. Γνωρίζουν καλά τα Αραβικά και τα Γαλλικά, αλλά χρησιμοποιούν κυρίως τα Ελληνικά”,²⁴ ενώ ο Γερμανός Λουδόλφος από το Σούντχάιμ υπερθεματίζει πως “διδασκόμενες σε εξειδικευμένα σχολεία, οι γλώσσες κάθε έθνους στη γή ακούγονται, διαβάζονται και ομιλούνται στην Κύπρο”.²⁵

Αφού ο Αμάλριχος δολοφονήθηκε μέσα στο βασιλικό παλάτι της πολυγλωσσικής Λευκωσίας στις 5 Ιουνίου του 1310 μ.Χ., ο Ερρίκος επέστρεψε στο νησί με τιμές, τιμωρώντας τους συνεργούς στο πραξικόπημα εναντίον του. Οι σκληρές, συχνές, αλλά και συχνά άδικες αποφάσεις του βασιλιά έδωσαν στον Ερρίκο μια κακή φήμη, που σύντομα απλώθηκε σε όλη την ήπειρο. Στο οργισμένο τετράστιχο του Δάντη που βρίσκουμε στον “Παράδεισο” της Θείας Κωμωδίας, “Η Φαμαγκούστα κλαίν κι η Λευκωσία, για τ’ άνομο θεριό τους και μουγκρίζουν, που απ’ τ’ άλλα τα θεριά δεν ξεμακραίνει...”, ένας αετός-σύμβολο της θείας δίκης μιλάει με τη φωνή των δίκαιων ανθρώπων και καταδικάζει τους άδικους βασιλιάδες της Ευρώπης του 14ου αιώνα

²² Bustron 1998: 191; Amadi 1999: 322.

²³ Richard 1962: 51 (υποσ. 1).

²⁴ De Verona 1895 175-179 (κείμενο για την Κύπρο).

²⁵ Mas-Latrie 1852: 210-217.

*Εικόνα 5:
Επανάχρηση αψίδας σε εξώπορτα
στην περιοχή της Κάτω Πλατείας
(Φωτογραφία του συγγραφέως).*

μ.Χ.. Ανάμεσά τους είναι και το “θεριό” της Κύπρου, ο Ερρίκος, κάτω απ’ το ζυγό του οποίου η Αμμόχωστος και η Λευκωσία κλαίνε, περιμένοντας την επιστροφή της δικαιοσύνης στον τόπο τους.

Αν ο Δάντης, αντί για τη μακρινή Φλωρεντία, βρισκόταν τον Αύγουστο του 1310 μ.Χ. στην Κάτω ή Ανατολική Πλατεία της Λευκωσίας, θα τον περίμενε σίγουρα μια μεγάλη έκπληξη. Τα χρονικά αναφέρουν με έμφαση πως με την ανακοίνωση της απελευθέρωσης του Ερρίκου και της αναμενόμενης επιστροφής του στην Κύπρο, ξεκίνησαν μεγάλες γιορτές στις λότζιες των Πιζάνων, των Ενετών και των Γενοατών,²⁶ ενώ οι πρώτοι χώροι που “ντύθηκαν” με μεταξένια και επίχρυσα υφάσματα ήταν η “περιοχή των σημαιών” και η “περιοχή των ανακοινώσεων”, οι οποίες βρίσκονταν και οι δύο μέσα στην Κάτω Πλατεία, το μεγαλύτερο δημόσιο χώρο της Λευκωσίας. Η γιορτινή πόλη και η φωτισμένη πλατεία γέμισαν με μουσικές από σάλπιγγες και κρουστά για τρεις ημέρες και τρεις νύχτες. Αστοί και λαϊκοί μαζί, σε μια σπάνια κοινή

²⁶ Bustron 1998: 230-231.

Εικόνα 6: Τείχος στην οδό Θησέως 52 στην περιοχή της Κάτω Πλατείας (Φωτογραφία του συγγραφέως).

Εικόνα 7: Επανάχρηση σπαράγγματος στο καμπαναριό του Αγίου Αντωνίου (Φωτογραφία του συγγραφέως).

εκδήλωση χαράς, “έντυσαν” και τα κτήρια που βρίσκονταν στην “περιοχή των συναλλαγών”, επίσης εντός της Κάτω Πλατείας.

Η γιορτινή ατμόσφαιρα τόσο συνεπήρε την πόλη, που ακόμη και “όμορφες, νεαρές μοναχές” θεάθηκαν να βγαίνουν τη νύχτα, καλυμμένες με μακριά μαντήλια, από την πύλη του μοναστηριού της Παναγίας της Τύρου, που συνόρευε με την Κάτω Πλατεία, για να παρακολουθήσουν τις εκδηλώσεις.²⁷ Το μοναστήρι, το οποίο αναφέρεται στις πηγές από τα μέσα του 13ου αιώνα μ.Χ., ήταν μια σημαντική παρουσία στην Κάτω Πλατεία, αφού κατείχε κήπους και περιβόλια εντός της πόλης, συνόρευε με το παλάτι και είχε οπτική επαφή με τα καταλύματα της βασίλισσας στη νότια πλευρά του παλατιού. Η εκκλησία του Αγίου Αντωνίου, κτισμένη το 18ο αιώνα μ.Χ. πάνω στα ερείπια προϋπάρχοντος μοναστηριού, είναι σίγουρα μια τοποθεσία κοντά στην οποία θα μπορούσαμε να φανταστούμε το μεσαιωνικό μοναστήρι να ορθώνεται. Μετά από το σεισμό του 1303 μ.Χ., μεγάλες ρωγμές εμφανίστηκαν στα κτήριά του, και η ηγουμένη έδωσε την έγκρισή της στην πρόταση του βασιλιά Ερρίκου να κατεδαφιστεί και να ξανακτιστεί το σύνολο των εγκαταστάσεων.

²⁷ Amadi 1999: 374-375; Bustron 1998: 230-231.

Τα έργα ξεκίνησαν το 1306 μ.Χ. με την προσφορά 18000 βυζαντιών από το βασιλιά, αλλά αμέσως μετά το πραξικόπημα σταμάτησαν, γιατί η ηγουμένη Μαργαρίτα, μέλος της σταυροφοριακής οικογένειας των Ιβελίνων και συγγενής του Ερρίκου και του Αμάλριχου, δεν έκρυψε τη συμπάθειά της για το βασιλιά. Εννιά μέρες μετά το φόνο του Αμάλριχου το 1310 μ.Χ., και ενώ το πολιτικό τοπίο στην πόλη ήταν ακόμη θολό, οπαδοί του Αμάλριχου έκαναν έφοδο στο Μοναστήρι μετά από υποτιθέμενες πληροφορίες πως οι φονιάδες κρύβονταν μέσα σ' αυτό. Η οργισμένη παρέα του δολοφονηθέντος πρίγκιπα κατέστρεψε την επίπλωση και τα παράθυρα όσων κτηρίων είχαν ήδη ανακατασκευαστεί, περιλαμβανομένων των κελιών των μοναχών και της εκκλησίας, προσπάθησαν ακόμη και να επιχώσουν το πηγάδι στη μέση της αυλής, και κράτησαν αιχμάλωτη τη Μαργαρίτα και τις μοναχές της όλο το βράδυ με την απειλή των σπαθιών τους. Οι νεαρές μοναχές της Παναγίας της Τύρου, λοιπόν, έχοντας αρκετούς λόγους να γιορτάζουν την επιστροφή του Ερρίκου στην πόλη, έκαναν τη σπάνια δημόσια εμφάνισή τους στην Κάτω Πλατεία.

Πέρα από την Πλατεία, τα επίθετα “Κάτω” και “Των Συναλλαγών” χρησιμοποιούνταν επίσης για την γέφυρα πάνω από τον Πεδιαίο στην βόρεια πλευρά της πλατείας, αλλά και για τη μεγάλη πύλη στην ανατολική πλευρά της πλατείας, απ' όπου εισέρχονταν άνθρωποι, ζώα και εμπορεύματα, αφού καταβαλλόταν ο φόρος εισόδου στην πόλη. Με την ανακοίνωση του Σεπτέμβρη του 1310 μ.Χ. πως ο Ερρίκος είχε καταφθάσει στο λιμάνι της Αμμοχώστου, το ποτάμι και η πλατεία ξαναντύθηκαν στα γιορτινά τους, “από τη μια όχθη μέχρι την άλλη, δηλαδή, από τη μικρή πλατεία μπροστά από την εκκλησία του Αγίου Ιουλιανού, μέχρι και τη “βόττα”, το θολωτό δηλαδή πέρασμα κάτω από το σπίτι του Ιωάννη Ντε Μπρι, απέναντι από το παλάτι.”²⁸ Εκτός από τον Άγιο Ιουλιανό, φαίνεται επίσης πως στη βόρεια πλευρά της Κάτω Πλατείας, στη σημερινή περιοχή βόρεια του Παγκυπρίου Γυμνασίου, στοιχιζόντουσαν άλλες δυο εκκλησίες, ο Άγιος Γεώργιος και η Αγία Μαύρη, που αναφέρονται αρκετές φορές στα χρονικά κατά τα γεγονότα από το 1306 μέχρι το 1310 μ.Χ., με συνωμοσίες ή συναντήσεις να λαμβάνουν χώρα μπροστά ή και μέσα σ' αυτές.

Κατά τη μέρα επιστροφής και εισόδου του Ερρίκου στη Λευκωσία, η Κάτω Πλατεία διακοσμήθηκε για τρίτη φορά. Τώρα οι κάτοικοι κατέβηκαν στην πλατεία περπατώντας σε ομάδες ντυμένοι με διάφορα χρώματα: Οι Φράγκοι αστοί φόραγαν λευκά με κόκκινες ρίγες, οι Σύριοι αστοί και γραμματικοί περπάταγαν ντυμένοι με κοκκινοπράσινες φορεσιές, οι Γενοβέζοι είχαν μωβ ημίσακους πάνω από κίτρινες κάπες, οι Ενετοί ήταν ντυμένοι κιτρινοκόκκινα, και οι Πιζάνοι κατακόκκινα. Γύρω απ' αυτή την

²⁸ Amadi 1999: 380.

*Εικόνα 8: Λεπτομέρεια κιονόκρανου με θυρέο των Λουζινιάν
(Φωτογραφία του συγγραφέως).*

πολύχρωμη λαοθάλασσα, τα κτήρια κατά μήκος της “μεγάλης οδού” και της “οδού των Σύρων” είχαν επίσης με επιμέλεια διακοσμηθεί. Κατά την είσοδο στην πλατεία, χίλιοι ιππείς με ντυμένα άλογα, παραταγμένοι σε διακόσιες σειρές των πέντε, προηγήθηκαν του Ερρίκου. Η ίδια η βασιλική ακολουθία αποτελούνταν από εβδομήντα Ιππότες του Τάγματος του Αγίου Ιωάννη με πλήρεις πανοπλίες, παραταγμένοι σε δεκατέσσερις σειρές των πέντε, εφτά πριν και εφτά μετά το βασιλιά. Τους Ιππότες ακολούθησαν άλλοι χίλιοι ιππείς στην ίδια παράταξη, και την πορεία ολοκλήρωσαν τέσσερις χιλιάδες πεζοί αλλά οπλισμένοι στρατιώτες παρατεταγμένοι σε τετρακόσιες σειρές των δέκα.²⁹

Καταστροφή και Ουμανισμός: Γεφύρια, Εργοτάξια και οι Πλημύρες του 1330 μ.Χ.

Είκοσι χρόνια μετά τη θριαμβευτική επιστροφή και τη μνημειώδη είσοδο του Ερρίκου στην Κάτω Πλατεία της Λευκωσίας, και έξι χρόνια μετά το θάνατό του, ένα δραματικό γεγονός έμελλε να απασχολήσει και πάλι το σύνολο των κατοίκων της πρωτεύουσας. Στις 10 Νοεμβρίου του 1330 μ.Χ., μετά από πολλές μέρες και νύχτες συνεχούς βροχής, η στάθμη του ποταμού ανέβαινε επικίνδυνα.³⁰ Στο κέντρο της πόλης, στο ύψος της Άνω Πλατείας, βορειοδυτικά της σημερινής Πλατείας Φανερωμένης, δέντρα και πέτρες που είχαν παρασυρθεί από το ορμητικό ποτάμι σχημάτισαν ένα φυσικό εμπόδιο για το νερό στο επονομαζόμενο γεφύρι του Σινεσκάρδου. Αποτέλεσμα ήταν το νερό να ξεχυθεί στους δρόμους και τις πλατείες της πόλης, οι δομη-

Εικόνα 9: Λεπτομέρεια από το Μπουγιούκ Χαμάμ, στην περιοχή του ποταμού (Φωτογραφία του συγγραφέως).

²⁹ Amadi 1999: 383-384; Bustron 1998: 237-238.

³⁰ Amadi 1999: 404.

*Εικόνα 10: Αγία Σοφία (Λατινικός Καθεδρικός): Λεπτομέρεια νάρθηκα
(Φωτογραφία του συγγραφέως).*

μένες σε χαμηλότερο υψόμετρο γειτονιές να πλημμυρίσουν και να καταστραφούν, και, σύμφωνα με τα χρονικά, από τρεις μέχρι έντεκα χιλιάδες άνθρωποι να πνιγούν.³¹

Φαίνεται πως ο ποταμός απασχολούσε συχνά τους κατοίκους με υπερχειλίσεις, αφού ένας όρος στις Ασίζες, τον νομικό κώδικα του βασιλείου της Κύπρου, προνοούσε πως όποιος, κατόπιν διαταγής να παρουσιαστεί σε δικαστήριο, αδυνατούσε να το πράξει γιατί η στάθμη του ποταμού ήταν τόσο ψηλή που δεν μπορούσε να τον διασχίσει, δε θα ετιμωρείτο. Θα έπρεπε, λοιπόν, να φωνάξει τουλάχιστον δυο μάρτυρες από την αντίπερα όχθη, οι οποίοι να μεταφέρουν μήνυμα για την κατάσταση στον βισκούντη στο δικαστήριο, και να πάρει αναβολή.³² Η έκταση της φονικής πλημύρας και της καταστροφής του 1330 μ.Χ. θα πρέπει να αναζητηθεί στην κατασκευή των υστερομεσαιωνικών τειχών της Λευκωσίας, ένα έργο που άρχισε κατά τη βασιλεία του Ερρίκου το 1310 μ.Χ., αμέσως μετά την επιστροφή του από την εξορία. Το 1330 μ.Χ., παρόλο που σίγουρα το τιτάνιο έργο δεν είχε ακόμη ολοκληρωθεί, η πόλη ήταν ήδη αρκετά “έγκλειστη” στα καινούργια τείχη. Μετά το εμπόδιο στη γέφυρα του Σινεσκάρδου από δέντρα και πέτρες, ίσως ακόμη και από οικοδομικά υλικά για τα τείχη, και την εκτροπή των ορμητικών νερών στις γειτονιές της εντειχισμένης πόλης, δεν υπήρχε διέξοδος ούτε για το ποτάμι, ούτε για τους ανθρώπους.³³

Μέχρι τα μέσα του 14ου αιώνα μ.Χ. τουλάχιστον έξι γεφύρια είχαν κατασκευαστεί πάνω από τον Πεδιαίο στην εντός των τειχών πόλη, από το γεφύρι των Συναλλαγών στην Κάτω Πλατεία στο ανατολικό άκρο της πόλης (ανατολικά της σημερινής πύλης Αμμοχώστου), το οποίο αναφέρθηκε ήδη σε σχέση με τα γεγονότα του 1310 μ.Χ., και δίπλα από το οποίο λάμβαναν χώρα οι δημόσιες εκτελέσεις, μέχρι το γεφύρι του Αγίου Δομίνικου δίπλα από το ομώνυμο μεγάλο μοναστήρι στο δυτικό άκρο της πόλης (κοντά στη σημερινή πύλη Πάφου), όπου και το ποτάμι εισερχόταν στην πόλη. Αμέσως μετά το γεφύρι του Αγίου Δομίνικου βρισκόταν το γεφύρι του Σινεσκάρδου, δίπλα από την κατοικία του στρατιωτικού ακολούθου, απ’ όπου άρχισε η καταστροφική πλημύρα. Με άμεση εντολή του λατίνου αρχιεπισκόπου της Λευκωσίας, Ιταλού Ιωάννη ντελ Κόντε, άνοιξε το αρχιεπισκοπικό μέγαρο στο κέντρο της πόλης, και εκατοντάδες πλημυροπαθείς βρήκαν καταφύγιο στην μεγάλη αυλή και τα διαμερίσματα που την περιστοιχίζαν.

Όσους δεν μπορούσαν να στριμωχτούν στην αρχιεπισκοπή, ο Ιωάννης τους έστειλε στον γειτονικό λατινικό καθεδρικό ναό της Αγίας Σοφίας, του οποίου η οροφή είχε

³¹ Μαχαιράς 1873: 60.

³² Σάθας 1877: 88-89.

³³ Enlart 1987: 86 (υποσ. 43); Bustron 1998: 254; Lusignano 2001: 196.

*Εικόνα 11: Αγία Σοφία (Λατινικός Καθεδρικός): Λεπτομέρεια κύριας εισόδου
(Φωτογραφία του συγγραφέως).*

μόλις ολοκληρωθεί μετά από επανειλημμένες επιτυχείς προσπάθειες συγκέντρωσης πόρων από τον αρχιεπίσκοπο, καθώς και σε άλλες εκκλησίες και μοναστήρια που βρισκόντουσαν σε γειτονίες με ψηλότερο υψόμετρο. Με το τέλος της καταστροφής, τοποθετήθηκαν καρφιά στον Άγιο Γεώργιο στην Κάτω Πλατεία και σε άλλα σημεία της πόλης που υπέστησαν καταστροφές, τα οποία έδειχναν την ψηλότερη στάθμη της πλημύρας. Με προτροπή του αρχιεπισκόπου και ξεκινώντας από την Αγία Σοφία, οι κάτοικοι της Λευκωσίας πορεύονταν μαζί σε λιτανεία και προσευχή γύρω από τα τείχη της πόλης κάθε πρωί για 40 μέρες, μνημονεύοντας την καταστροφή και όσους χάθηκαν τη νύχτα της 10ης Νοεμβρίου.³⁴ Αυτή η συμβολική λιτανεία “προστασίας της πόλης” γύρω από τα τείχη συνεχιζόταν κάθε 10η Νοεμβρίου τουλάχιστον μέχρι και έναν αιώνα αργότερα.³⁵

Σπάνια για την εποχή της, η φιλευσπλαχνία του αρχιεπισκόπου Ιωάννη και της άρχουσας τάξης και η αρμονική συμβίωση και αλληλοβοήθεια των κατοίκων κατά την καταστροφή του 1330 μ.Χ. έχει ίσως και μια επιπρόσθετη εξήγηση, δηλαδή την εισαγωγή στη Λευκωσία, τόσο από την Κωνσταντινούπολη όσο και από τη Φλωρεντία, του φιλοσοφικού-φιλολογικού ρεύματος του Ουμανισμού, προπομπού της Αναγέννησης. Ένας κατάλογος με τα περιεχόμενα της βιβλιοθήκης του επισκόπου Γουίδου Ιβελίνου από τη δεκαετία του 1350 μ.Χ. μαρτυρεί το βάθος της ουμανιστικής “εισβολής”, που έφτανε πέρα από την αστική τάξη, και διείσδυε μέσα στην κατοικία ενός αυστηρού δομινικανού επισκόπου.³⁶ Εκτός από τους αναμενόμενους θρησκευτικούς τίτλους και πολλά έργα του γνωστού μας Ακινάτη, ο Γουίδος κατείχε μεταφράσεις του Αριστοτέλη, περιλαμβανόμενου και του Περί Φυσικής, βιβλία ιατρικής, μελέτες φύσης και τοπογραφίας, ακόμη και έναν τόμο ερωτικής ποίησης.

Η βασιλεία του Ούγου του Δ' (1324-1358 μ.Χ.) ήταν μια περίοδος μεγάλης οικονομικής ευμάρειας και άνευ προηγουμένου άνθησης των Γραμμάτων, των Τεχνών και της Αρχιτεκτονικής στην πόλη, ενώ παράλληλα διευκόλυνε την ουμανιστική “εισβολή”, με τις ανθρωπιστικές και πλουραλιστικές προεκτάσεις της. Μέσω των σχέσεων του Ούγου με τον Βοκάκιο, η Κύπρος έπαιξε ενεργό ρόλο στην καθιέρωση και πανευρωπαϊκή διάδοση του Ουμανισμού.³⁷ Μαζί με τους κάθε λογής εμπόρους που έφταναν στο νησί, γνωστοί φιλόσοφοι, ποιητές και καλλιτέχνες έκαναν αισθητή την παρουσία τους στην πόλη και στην Αυλή του Ούγου, όπως ο Παύλος ο Γεωμέτρης, γνωστός

³⁴ Amadi 1999: 405.

³⁵ Μαχαιράς 1873: 60; Amadi 1999, 405.

³⁶ Richard 1951.

³⁷ Enlart 1987: 18.

Εικόνα 12:
Αγία Σοφία: Επισκοπικό κτίσμα (;)
νότια του Λατινικού Καθεδρικού
(Φωτογραφία του συγγραφέως).

αστρονόμος στην Ιταλία του 14ου αιώνα μ.Χ.,³⁸ ο οποίος αναφέρεται από τον Βοκάκιο ως αδελφικός φίλος του Ούγου, και μετά από εντολή του οποίου ο Βοκάκιος έγραψε τη Γενεαλογία των Θεών αφιερώνοντάς την στον Κύπριο βασιλιά.³⁹

Ακόμη, ο Andalò di Negro, αυθεντία στην αστρονομία και την αστρολογία,⁴⁰ ταξιδιώτης και ποιητής, φαίνεται να ήταν δάσκαλος τόσο του Βοκάκιου στη Φλωρεντία, όσο και του Ούγου στη Λευκωσία.⁴¹ Πρόξενος της Γένοβας σε αρκετές πόλεις από το 1300 μέχρι το 1320 μ.Χ., φαίνεται να ήρθε στην Κύπρο και να έζησε στη Λευκωσία στα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Ούγου, πριν την επιστροφή και το θάνατό του στη Νάπολη το 1334 μ.Χ..⁴² Τέλος, οι στενές σχέσεις του Ούγου με τον Κύπριο φιλόσοφο και ποιητή Γεώργιο Λαπίθη, ο οποίος ποτέ δεν εγκατέλειψε το αγαπημένο του

³⁸ Osgood 1956: 191 (υποσ. 11).

³⁹ Boccaccio 1951: 781.

⁴⁰ Osgood 1956: 188 (υποσ. 2).

⁴¹ Boccaccio 1951: 760.

⁴² Hutton 1910: 26 (υποσ. 1).

νησί, υπογραμμίζουν τη σημασία της ελληνικής λόγιας σκέψης και λογοτεχνίας στη Λευκωσία του 14ου αιώνα μ.Χ.. Οι γνώσεις του Λαπίθη στη Λογική, τις Γραφές και τα Αρχαία Ελληνικά ήταν συχνό θέμα στις φιλολογικές και φιλοσοφικές συζητήσεις στο παλάτι.

Το αποτέλεσμα της περιόδου αυτής στη γλωσσική, πολιτισμική και καλλιτεχνική δημιουργία της πρωτεύουσας και της κυπριακής κοινωνίας γενικότερα καταδεικνύεται και από μια ενδιαφέρουσα περιγραφή του 1328 μ.Χ. που αφορά στο αγρόκτημα-φέουδο της Ψημολόφου.⁴³ Παλιά ιδιοκτησία των Ναϊτών Ιπποτών, το αγρόκτημα δόθηκε στο Πατριαρχείο της Ιερουσαλήμ το 1313 μ.Χ., και ο Βερνάρδος, Ιππότης του Τάγματος του Αγίου Ιωάννη, ανέλαβε τη διοίκησή του. Η περιγραφή του Έλληνα γραμματικού του αγροκτήματος Γεώργιου Πανηγύρη, γραμμένη σε ελληνίζοντα Λατινικά, διατηρεί σημαντικές λεπτομέρειες για τα έργα ανακατασκευής που διέταξε ο Ιταλός Βερνάρδος, μετά από οδηγίες του Φράγκου Ερρίκου, νέου ιδιοκτήτη του αγροκτήματος: ο Έλληνας αρχι-οικοδόμος Κωνσταντίνος με το εργαστήρι του κλήθηκαν από τη Λευκωσία να ηγηθούν των έργων έναντι αδρής αμοιβής. Έξι Έλληνες ειδικοί ξυλουργοί και τρεις γιοί τους ήρθαν επίσης από την πρωτεύουσα, και μέσα σε έξι εβδομάδες είχαν ανακατασκευάσει πλήρως δύο νερόμυλους και επτά κτήρια, μεταξύ αυτών το φούρνο, στον οποίο δούλευαν οι Σύροι Μπεχνά και Χάννα, το ελαιοτριβείο, τους σταύλους για τα ζώα, τις εγκαταστάσεις για τους ελεύθερους εργάτες αλλά και τους σκλάβους, και τη γέφυρα που οδηγούσε στο αγρόκτημα περνώντας πάνω από τον Πεδιαίο. Δύο σειρές από πέτρες τοποθετήθηκαν για τη θεμελίωση κάθε κτηρίου, και τούβλα ψήθηκαν για τους τοίχους. Οι οροφές, από ξύλινες δοκούς, υποστηρίζονταν από διακοσμημένους “φράγκικους” (δηλ. γοτθικούς) κίονες, δημιουργήματα του αρχι-οικοδόμου Κωνσταντίνου.⁴⁴

Μύθος και Κάθαρση: Ο Φόνος του Βασιλιά Πέτρου, η Γοργόνα Μελουζίνη, και το Παλάτι του 1369 μ.Χ.

Το τέλος της εποχής αυτής σηματοδοτήθηκε με το φόνο του βασιλιά Πέτρου του Α΄, γιου του Ούγου, στις 16 Ιανουαρίου του 1369 μ.Χ., ο οποίος περιγράφεται με λεπτομέρεια στις πηγές.⁴⁵ Πολλοί ερευνητές έχουν αναζητήσει και συζητήσει τους

⁴³ Richard 1947.

⁴⁴ Richard 1947: 135-136, 151-152.

⁴⁵ Μαχαίρας 1873: 240-268; Machaut 1877: 265-270; Bustron 1998: 272-276; Amadi 1999: 422-426.

*Εικόνα 13:
Επανάχρηση κιονόκρανου στην
περιοχή του Παλατιού
(Φωτογραφία του συγγραφέως).*

λόγους του συμβάντος και τα κίνητρα αυτών που το έπραξαν,⁴⁶ αλλά έχουν συχνά παραβλέψει το γεγονός πως οι συνεχείς σταυροφορίες του Πέτρου κατά τη δεκαετία της βασιλείας του (1359-1369 μ.Χ.), οι οποίες διατήρησαν το μύθο του Κύπριου βασιλιά στην Ευρώπη, την ίδια στιγμή στέρησαν από το νησί πλούτο και πόρους, δημιούργησαν ένα τόξο εχθρών γύρω από την Κύπρο, και αποστασιοποίησαν τον Πέτρο από την αστική τάξη και το λαό. Οι πολλοί φίλοι έγιναν πολλοί εχθροί, εντός και εκτός του βασιλείου, με την γενουάτικη εισβολή του 1373 μ.Χ. και την κατοχή της Αμμοχώστου να κλείνουν τον “Χρυσό Αιώνα” της υστερομεσαιωνικής Λευκωσίας και της Κύπρου.

Στην επταμελή ομάδα η οποία εισήλθε το πρωί της 16ης Ιανουαρίου στην αυλή του παλατιού με σκοπό να θέσει τέλος τόσο στη ζωή του Πέτρου όσο και στην “παράξενη” δεκαετία που διένυε η πόλη και το βασίλειο, συμμετείχαν και δύο από τα αδέρφια του βασιλιά, οι οποίοι πίστευαν πως οδηγούσαν τους υπόλοιπους στον Πέτρο για να

⁴⁶ Richard 1952; Edbury 1977; Edbury 1980.

του παρουσιάσουν την απαίτηση των αστών να ανανεώσει τους όρκους πίστης και διακυβέρνησης σύμφωνα με τους νόμους του βασιλείου.⁴⁷ Το αστικό σύμπλεγμα του παλατιού, ένας τειχισμένος χώρος που καταλάμβανε μεγάλο μέρος του ανατολικού τμήματος της Λευκωσίας, γύρω περίπου από τον σημερινό καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη, την αρχιεπισκοπή και τη θέση του νέου δημαρχείου, διέθετε πληθώρα εγκαταστάσεων, μεταξύ των οποίων εκκλησίες, παρεκκλήσια, λουτρά, αμυντικούς και αποθηκευτικούς πύργους, και την “κάβα”, ένα μεγάλο υπόγειο θολωτό χώρο, πιο δροσερό τα ζεστά μεσημέρια του καλοκαιριού και πιο θερμό τις κρύες νύχτες του χειμώνα, όπου η βασιλική οικογένεια περνούσε αρκετό από τον χρόνο της.

Περνώντας εύκολα από τους φρουρούς στην κύρια πύλη του παλατιού και διασχίζοντας την αυλή, τον ενοποιητικό χώρο του συμπλέγματος, την οποία έκπληκτοι περιηγητές είχαν περιγράψει σαν “μεγαλύτερη από την αντίστοιχη στη Νάπολη”, η ομάδα ανέβηκε από τη μεγάλη σκάλα και μπήκε στους εσωτερικούς χώρους της βασιλικής κατοικίας. Περνώντας την κιονοστοιχία της λότης και το μεγάλο δωμάτιο του θρόνου, όπου γινόντουσαν οι γιορτές και τα επίσημα δείπνα, μπήκαν στην ιδιωτική πτέρυγα του βασιλιά, στο βόρειο άκρο του συμπλέγματος. Αφού ελευθέρωσαν από ένα διπλανό δωμάτιο τον οικονόμο του Πέτρου, Ιωάννη Γκοράπ, ο οποίος είχε το προηγούμενο βράδυ φυλακιστεί και απειληθεί με αποκεφαλισμό από τον ψυχολογικά ασταθή πια Πέτρο, γιατί δεν μπόρεσε να φέρει καλό ελαιόλαδο για το βασιλικό δείπνο από σπαράγγια,⁴⁸ μπήκαν στο βασιλικό υπνοδωμάτιο. Σχεδόν αμέσως, ο οικονόμος Ιωάννης αποκεφάλισε το βασιλιά χωρίς δισταγμό. Ακολούθησε μια σειρά από βαθιές μαχαιριές στο ακέφαλο σώμα του Πέτρου, μια από κάθε μέλος της ομάδας, συμβολίζοντας την κοινή ενέργεια. Ο τελευταίος της ομάδας ευνούχισε τον νεκρό βασιλιά, και - κρατώντας τη ματωμένη σάρκα στο παράθυρο - φώναξε προς την πόλη “αυτά σε οδήγησαν στο θάνατο”, και “γι’ αυτά ο λαός σε σκότωσε”. Αμέσως μετά ήχησαν οι σάλπιγγες, και η μεγάλη σημαία αλλαγής ηγεσίας υψώθηκε προς τη μεριά του ποταμού.⁴⁹

Η τελευταία ενέργεια πάνω στο ακέφαλο και άψυχο σώμα του Πέτρου αντιπροσωπεύει μια μορφή κάθαρσης για την περίπλοκη κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στην πρωτεύουσα, η οποία περιείχε πολλαπλές πολιτικές αδικίες του βασιλιά, σε φίλους και μη, αλλά και πολλαπλές ερωτικές περιπέτειες με παντρεμένες κυρίες της αστικής τάξης. Οι πράξεις του βασιλιά τον μετέβαλαν σε μια συγχρόνως αγαπητή

⁴⁷ Edbury 1980: 225-227.

⁴⁸ Μαχαιράς 1873: 264; Edbury 1980: 227.

⁴⁹ Μαχαιράς 1873: 266-270; Bustron 1998: 276; Amadi 1999: 426.

Εικόνα 14:
Κίονες στην περιοχή του Παλατιού
(Φωτογραφία του συγγραφέως).

και μισητή πατριαρχική φιγούρα της δυναστείας των Λουζινιάν. Αν αντιπαραβληθεί εδώ η Γενεαλογία των Θεών του Βοκάκιου που, όπως αναφέρθηκε, γράφτηκε είκοσι χρόνια πριν με εντολή του πατέρα του Πέτρου, βασιλιά Ούγου, θα δούμε ότι ξεκινά με το μύθο του Κρόνου, πατέρα των θεών του Ολύμπου, ο οποίος έτρωγε κυριολεκτικά τα παιδιά του, και ο οποίος είχε επίσης ευνουχιστεί από τη γυναίκα του Ρέα, από ζήλεια για τις απιστίες του. Η συνέχεια του μύθου είναι γνωστή: Η Ρέα πέταξε τη θεϊκή σάρκα στη θάλασσα του Αιγαίου, απ' όπου παρασύρθηκε μέχρι τις δυτικές ακτές της Κύπρου, και εκεί, μέσα από τα κύματα, αναδύθηκε η Αφροδίτη, την οποία οι αρχαίοι Κύπριοι λάτρευαν περισσότερο από κάθε άλλη θεότητα. Είναι λοιπόν σχεδόν σίγουρο πως αντίγραφα του έργου του Βοκάκιου περιλαμβάνονταν σε πολλές βιβλιοθήκες στη Λευκωσία, και πως διαβάστηκαν από τους χρονογράφους.

Λίγα χρόνια μετά το φόνο του Πέτρου, ένα άλλο έπος, μια μυθιστορία της οικογένειας των Λουζινιάν και των διαφόρων ευρωπαϊκών κλάδων της γράφτηκε από τον Ιωάννη

Εικόνα 15:
Κίονας στην περιοχή του Παλατιού
(Φωτογραφία του συγγραφέως).

του Αράς, με τίτλο Μελουζίνη.⁵⁰ Στο κείμενο, η Μελουζίνη (Mélusine, ίσως από το “Mere Luzine”, δηλαδή μητέρα των Λουζινιάν), κόρη “του βασιλιά Έλληνα”, μετά από επανειλημμένες ανυπακοές στον πατέρα της, καταδικάστηκε να μεταμορφώνεται κάθε Σάββατο σε ένα είδος γοργόνας ή νεράιδας. Στο τέλος κάθε εβδομάδας έφευγε από το κάστρο και το σύζυγό της Ρεϊμόνδο, κόμη του Πουατού, και επέστρεφε τη Δευτέρα, για να μην ανακαλυφθεί το μυστικό της. Όταν αυτό μαθεύτηκε, η Μελουζίνη αναγκάστηκε να εγκαταλείψει δημόσια το παλάτι της έχοντας την “καταραμένη” μορφή της, καταδικασμένη σε μια “λυπηρή αιωνιότητα, χωρίς να μπορεί να αναπαυθεί ως κοινή θνητή κάτω από τις καμπάνες του Καθεδρικού της πόλης του Λουζινιάν”.⁵¹

Μυθιστορίες με γοργόνες επιζούσαν προφορικά σε πολλά γεωγραφικά μήκη και πλάτη της μεσαιωνικής Ευρώπης. Η ιστορία του Ντ’ Αράς όμως, η πρώτη που αποδόθηκε γραπτώς, αποτελεί μια μοναδική ενσωμάτωση παγανιστικών και χριστιανι-

⁵⁰ D’Arras 1932.

⁵¹ Keshishian 1978: 41.

*Εικόνα 16:
Αγία Αικατερίνη:
Οροφή με σταυροθόλια
(Φωτογραφία του συγγραφέως).*

κών παραδόσεων από την Ανατολή και τη Δύση, δοσμένη μέσα από την επική διήγηση μιας δυναστείας σταυροφόρων. Τόσο στη μυθιστορία του Ντ' Αράς όσο και στη συνείδηση των ίδιων των Λουζιανών, η Μελουζίνη απέκτησε το ρόλο του ιδρυτή, προστάτη, μητριαρχικής φιγούρας αλλά και αρχιτέκτονα της οικογένειας. Σύμφωνα πάντα με τον Ντ' Αράς, ήταν η Μελουζίνη που θεμελίωσε το πρώτο παλάτι των Λουζιανών, και μόνη αυτή ύψωσε σε μια νύχτα τα υπόλοιπα κάστρα της οικογένειας ανά την Ευρώπη. Επίσης, σύμφωνα με τη μυθιστορία, η Μελουζίνη, “το ερπετό των Λουζιανών”, παρουσιάστηκε στο βασιλιά Πέτρο μέσα στο παλάτι στη Λευκωσία τρεις μέρες πριν από το θάνατό του, προαναγγέλοντας τόσο το φόνο του,⁵² όσο και το τέλος μιας εποχής για την Κύπρο. Ο Ντ' Αράς, ακολουθώντας τη φιλολογική παράδοση του Δάντη, έδωσε στην ηρωίδα του το χαρακτηριστικό της απονομής “τυφλής” δικαιοσύνης, μορφοποιώντας την συγχρόνως ως προστάτιδα αλλά και δίκαιη τιμωρό των τέκνων της.

⁵² D'Arras 1932: 310.

Επίλογος

Ο σεβασμός, η αλληλοκατανόηση και η δημιουργικότητα των κατοίκων της Λευκωσίας στις πρώτες επτά δεκαετίες του 14ου αιώνα μ.Χ. ήταν, αρχικά τουλάχιστον, προϊόν ανάγκης, με δεδομένη τη θέση του νησιού σε μια γειτονιά επικίνδυνη και διαρκώς μεταβαλλόμενη. Παρά τους κινδύνους, σε αυτά τα χρόνια ευμάρειας και πολλαπλών πολιτισμικών, λογοτεχνικών και αρχιτεκτονικών μοντέλων και παραδόσεων, η πόλη απέκτησε έναν κοσμοπολίτικο χαρακτήρα, η έκταση του οποίου ήταν ίσως μοναδικό φαινόμενο για τα δεδομένα της Μεσογείου αλλά και της Ευρώπης. Μέθοδοι κατασκευής και αρχιτεκτονικά σημάδια της εποχής προδίδουν έναν αστικό πολιτισμό με διαρκή και γρήγορη ανάπτυξη, αποτελούμενη από επιμέρους ρεύματα υψηλής ποιότητας. Ο τρόπος με τον οποίο χωροθετήθηκαν στην τοπογραφία της πόλης είναι ίσως όμοιος με τον τρόπο που οι πολιτισμικές ομάδες της Λευκωσίας αυτοπροσδιορίζονταν, δηλαδή ως κομμάτια με αυτόνομη παράδοση και αισθητική, αλλά συγχρόνως και ως μέλη ενός ενιαίου αστικού συνόλου με αναπόφευκτα κοινή μοίρα.

Ο βαθμός πολιτισμικού πολλαπλασιασμού και η συγχώνευση πολλαπλών ποιοτικών λογοτεχνικών, καλλιτεχνικών και αρχιτεκτονικών παραδόσεων πάνω στο σώμα της Λευκωσίας του 14ου αιώνα μ.Χ., παραπέμπει στην Ιστορικό Τέχνης που επιμένει πως “η συγχώνευση παραδόσεων έχει παραμείνει στη γλώσσα μας να εξηγεί μόνο την αφομοίωση του αδύνατου από τον δυνατό, ενώ η πολυπολιτισμικότητα λένε πως σημαίνει μόνο διαχωρισμό και ανταγωνισμό”, και εισηγείται πως “αυτό που θα πρέπει να δούμε στην κατοίκηση και τις δημιουργίες του 14ου αιώνα μ.Χ. της Κύπρου είναι όχι την πολύβουη какоφωνία πολιτισμών σε αντιπαλότητα, αλλά το χαρακτηριστικό που τις διακρίνει πέρα από οποιοδήποτε άλλο: την πολύ υψηλή τους ποιότητα”.⁵³ Η Λευκωσία του 14ου αιώνα μ.Χ., ένα εκπληκτικό αστικό και πολιτισμικό τοπίο το οποίο έδωσε μοναδικά δείγματα λόγου, τέχνης και αρχιτεκτονικής, ένας ζωντανός ιστός κατοικιών και παλατιών, μοναστηριών και πλατειών, έχθρας και αδελφοσύνης, απόλυτης καταστροφής και ύψιστης δημιουργίας, μνήμης και ονείρου, γίνεται σημάδι και παράδειγμα ενός πολιτισμού που επαναδιαβεβαιώνει την ταυτότητά του μέσα από την ικανότητά του να διαχειρίζεται την πολυπλοκότητα.

⁵³ Weyl Carr 1995: 251.

Βιβλιογραφία

Amadi, F. 1999. Ανάτυπο. *Cronaca di Cipro*. Παπαδόπουλος Θ., επιμ. Κυπριολογική Βιβλιοθήκη 9. Λευκωσία: Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου ΙΙΙ, Γραφείο Κυπριακής Ιστορίας. Αρχικά δημοσιευμένο στο F. Amadi, *Chroniques d'Amadi et de Strambaldi*. Τομ. 1, *Chronique d'Amadi*, επιμέλεια R. de Mas Latrie, *Collection de Documents Inédits sur l'Histoire de France* 1, *Histoire Politique* 1. (Paris: Imprimerie Nationale, 1891).

Aquinas, T. 1949. *De Regno, ad Regem Cypri, On Kingship: To the King of Cyprus*. Μετάφραση G.B. Phelan, επιμέλεια I.T. Eschmann. Toronto: The Pontifical Institute of Medieval Studies.

Boase, T.S.R. 1971. *Kingdoms and Strongholds of the Crusaders*. London: Thames and Hudson.

Boccaccio, G. 1951. *Genealogiae Deorum Gentilium*. Επιμέλεια V. Romano. *Scrittori d'Italia* 200. Bari: Giuz. Laterza & Figli.

Boccaccio, G. 1976. *Decameron*. Επιμέλεια V. Branca. *Scrittori Italiani e Testi Antichi*. Florence: Presso l'Accademia della Crusca.

Bustron, F. 1998. Ανάτυπο. *Historia Overo Commentarii de Cipro*. Παπαδόπουλος Θ., επιμ. Κυπριολογική Βιβλιοθήκη 8. Λευκωσία: Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου ΙΙΙ, Γραφείο Κυπριακής Ιστορίας. Αρχικά δημοσιευμένο στο F. Bustron, *Chronique de l'Île de Chypre*, επιμέλεια R. de Mas-Latrie, *Collection des Documents Inédits sur l'Histoire de France* 4, 2, *Mélanges Historiques* 5 (Paris: Imprimerie Nationale, 1886).

Coureas, N. 1997. *The Latin Church in Cyprus, 1195-1312*. Aldershot: Ashgate.

Coureas, N. 1999. "Commercial Relations between Cyprus and Florence in the Fourteenth Century." *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 25:51-68.

Coureas, N., και C. Schabel, επιμ. 1997. *The Cartulary of the Cathedral of Holy Wisdom of Nicosia. Texts and Studies of the History of Cyprus* 25. Nicosia: Cyprus Research Center.

D'Arras, J. 1932. *Mélusine, Roman du XIV. Siècle, Publie pour la Première Fois d'après le Ms de la Bibliothèque de l'Arsenal avec les Variantes des Mss. de la Bibliothèque Nationale*. Επιμέλεια L. Stoff, *Publications de l'Université de Dijon* 5. Dijon: Imprimerie Bernigaud et Privat.

De Verona, J. 1895. *Le Pèlerinage du Moine Augustin Jaques de Vérone*, επιμέλεια R. Röhrich, *Revue de l'Orient Latin* 3:155-302.

- Duby, G. 1991. *Saint Louis à Chypre*. Nicosia: The Leventis Municipal Museum.
- Edbury, P. 1977. "The Crusading Policy of King Peter I of Cyprus, 1359-1369." In *The Eastern Mediterranean Lands in the Period of the Crusades*, επιμέλεια P.M. Holt, 90-105. Warminster: Aris and Phillips.
- Edbury, P. 1980. "The Murder of King Peter I of Cyprus (1359-1369)." *Journal of Medieval History* 6(2):219-233.
- Enlart, C. 1987. *Gothic Art and the Renaissance in Cyprus*. Μετάφραση D. Hunt. London: Trigraph, A.G. Leventis Foundation.
- Grivaud, G. 1992. "Nicosie Remodelée (1567): Contribution à la Topographie de la Ville Médiévale." *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 19:281-306.
- Hackett, J. 1901. *A History of the Orthodox Church of Cyprus*. London: Methuen.
- Hutton, E. 1910. *Giovanni Boccaccio. A Biographical Study*. London: John Lane the Bodley Head.
- Jacoby, D. 1984. "The Rise of a New Emporium in the Eastern Mediterranean: Famagusta in the Late 13th Century." *Μελέται και Υπομνήματα* 1:145-179.
- Jeffery, G. 1918. *A Description of the Historic Monuments of Cyprus*. Nicosia: Printed by W.J. Archer.
- Keshishian, K. 1978. *Nicosia, Capital of Cyprus Then and Now*. Nicosia: Moufflon.
- Lusignano, S. 2001. *Lusignan's Chorography and Brief General History of the Island of Cyprus (A.D. 1573)*. Επιμέλεια και μετάφραση O. Pelosi. Wallace P.W., και A.G. Orphanides, επιμ. *Sources for the History of Cyprus* 10. Albany: Institute of Cypriot Studies, University at Albany, State University of New York, Nicosia: Cyprus College.
- Machaut, G. 1877. *La Prise d' Alexandrie, ou Chronique du roi Pierre Ier de Lusignan*. Επιμέλεια L. de Mas-Latrie. Geneva: Publications de la Société de l'Orient Latin.
- Mas-Latrie, L. 1852. *Histoire de l'Île de Chypre sous le Règne des Princes de la Maison de Lusignan*. Τομ. 2. Paris: Imprimerie Impériale.
- Μαχαιράς, Α. 1873. Εξήγησις της Γλυκείας Χώρας Κύπρου, η Ποία Λέγεται Κρόνακα τουτέστιν Χρονικόν. In Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, *Bibliotheca Graeca Medii Aevi*. Τομ. 2, Χρονογράφοι Βασιλείου Κύπρου, επιμέλεια Κ.Ν. Σάθας, 50-409. Βενετία: Τύποις του Χρόνου.

- Osgood, C.G. 1956. *Boccaccio on Poetry, Being the Preface and the Fourteenth and Fifteenth Books of Boccaccio's Genealogia Deorum Gentilium in an English Version*. New York: Liberal Arts Press.
- Papacostas, T.C. 2005. "In Search of a Lost Byzantine Monument: Saint Sophia of Nicosia." *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 31:11-37.
- Richard, J. 1947. "Le Casal de Psimolofu et la Vie Rurale en Chypre au XIV Siècle." *Mèlanges d'Archéologie et d'Histoire Publiés par l'Ecole Française de Rome* 59:121-153.
- Richard, J. 1951. "La Bibliothèque d'un Évêque Dominicain de Chypre en 1367." *Archivium Fratrum Praedicatorum* 21:447-454.
- Richard, J. 1952. "La Revolution de 1369 dans le Royaume de Chypre." *Bibliothèque de l'École de Chartes* 110:108-123.
- Richard, J. 1962. *Documents Chypriotes des Archives du Vatican, XIV et XV Siècles*. Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner.
- Richard, J. 1992. "The Cistercians in Cyprus." In *The Second Crusade and the Cistercians*, επιμέλεια M. Gervers, 199-209. New York: St Martin's Press.
- Richard, J. 1999. "La Levée des Décimes sur l'Église Latine de Chypre: Documents Comptables de 1363-1371." *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 25:11-15.
- Rincaglia, M. 1957. *St. Francis of Assisi and the Middle East*. Cairo: Franciscan Center of Oriental Studies & Mondial Press.
- Rudt de Collenberg, W.H. 1980. "Les Lusignans de Chypre." *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 10:85-319.
- Σάθας, Κ. Ν. 1877. Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, *Bibliotheca Graeca Medii Aevi*. Τομ. 4, Ασίζαι του Βασιλείου των Ιεροσολύμων και της Κύπρου, Κυπριακοί Νόμοι, Βυζαντινά Συμβόλαια, Κρητικά Διαθήκαι. Βενετία: Τύποις του Φοίνικος, Paris: Maisonneuve et Cie.
- Weyl Carr, A. 1995. "Art in the Court of the Lusignan Kings." In *Cyprus and the Crusades*, επιμέλεια Ν. Coureas, και J. Riley-Smith, 239-274. Nicosia: Cyprus Research Centre.
- Willis, M. 1987. "Byzantine Beginnings of the Bedesten." *Κυπριακαί Σπουδαί* 50:185-192.

Summary

The creativity and mutual understanding of the inhabitants of Nicosia during the first seven decades of the 14th century AD was, initially, a product of necessity, given the geographic position of the island in the middle of a region with continuously shifting sociopolitical, cultural and military alliances. Despite the dangers, during these decades of wealth and multiple cultural, literary and architectural models and traditions, the city acquired a cosmopolitan character, the extent of which was perhaps a rare phenomenon in the Mediterranean and European context. Methods of constructions and architectural traces of the time betray an urban civilization consisting of high-quality currents and developing continuously and quickly. The way by which these currents were sited onto the city's topography is perhaps similar to the way that the ethno-linguistic groups of Nicosia identified themselves: As pieces of distinct traditions and aesthetic, but concurrently as parts of a cohesive urban structure with an unavoidably common fate.

This lecture text follows the intensity of cultural multiplication and the juxtaposition of multiple literary, artistic and architectural traditions on the fabric of fourteenth-century Nicosia. It does so by recounting and commenting on events such as the 1310 AD ceremonial entry of recently restored King Henry II into the city via the area of the Lower Square, the destructive floods of 1330 AD and their impact on the city's central core and larger socio-urban fabric, and finally the 1369 AD cathartic murder of King Peter I in the chambers of the Royal Palace. During the 14th century AD, Nicosia emerges as a formidable urban and cultural landscape resonating with unique examples of literature, art and architecture, as a vivid fabric of residences and palaces, of squares and monasteries, of enmities and fraternities, and of memory and desire, and becomes a trace and an example of a civilization that reconfirms its identity and foundations by its ability to successfully engage multiplicities.